

STATUS, ROLA I ZADANIA ŻANDARMERII WOJSKOWEJ W POLSCE

STATUS, ROLE AND TASKS OF THE MILITARY
GENDARMERIE IN POLAND

MARCELINA KACZMARSKA-BIALIK*

ABSTRACT

Security is one of the most crucial human existential needs. Governments constitute special forces to provide national security on the state level. Their task is to maintain order in society and counteract any threats. This article aims to present a troop formation which is Military Gendarmerie. Its genesis date back to the 16th century, and for the following centuries it has been developing, appearing under different names and performing many various functions, always focused on providing security. Presently Military Gendarmerie is based on a reliable legal basis and clearly defined objectives and missions. As a non-dependent specialized military unit, Military Gendarmerie cooperates with many other organizations not only in Poland but also with those of an international character, to maintain and protect security.

KEYWORDS

security, public security, military gendarmerie

* Lic. Marcelina Kaczmarska-Bialik, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie; correspondence address: Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Krupnicza 3, 31-123 Kraków, Poland

ABSTRAKT

Bezpieczeństwo jest jedną z najważniejszych potrzeb egzystencjalnych człowieka. Dla jej zapewnienia na poziomie państwowym powołane zostały jednostki, które mają za zadanie utrzymywać porządek w społeczeństwie oraz przeciwdziałać wszelkim zagrożeniom. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie formacji, jaką jest Żandarmeria Wojskowa. Jej początki sięgają XVI w., a przez kolejne stulecia ciągle się rozwijała, pojawiając się pod różnymi nazwami i pełniąc wiele różnych funkcji, zawsze skupionych wokół utrzymania bezpieczeństwa. Dzisiaj Żandarmeria Wojskowa posiada solidną podstawę prawną oraz jasno określone cele i zadania. Jako samodzielna wyspecjalizowana jednostka wojskowa współpracuje z licznymi organizacjami nie tylko państwowymi, ale też międzynarodowymi w celu utrzymywania i ochrony bezpieczeństwa.

SŁOWA KLUCZOWE

bezpieczeństwo, bezpieczeństwo publiczne, żandarmeria wojskowa

WPROWADZENIE¹

Geneza Żandarmerii Wojskowej związana jest z przestrzeganiem prawa w strukturach wewnętrznych wojska. Pierwszym dokumentem, który mówił o obowiązku dyscypliny oraz przestrzeganiu porządku publicznego była ustawa o zakresie władzy hetmana najwyższego z dnia 13 sierpnia 1507 r.² W jej przygotowaniach brali udział m.in. Zygmunt Sary i hetman Wielki Litewski Stanisław Kiszka³. Przepis ten mówił o upoważnieniu udzielanemu hetmanowi przez władcę w sprawach wojennych, nakazywał bezwzględne posłuszeństwo oraz obowiązek natychmiastowego wykonywania wszelkich rozkazów przez członków służby. Ustawa regulowała głównie problem przestępstw żołnierzy w stosunku do ludności cywilnej, a także kwestie dys-

¹ Artykuł jest skróconą i opracowaną wersją pracy licencjackiej autorki pt. *Status, rola i zadania Żandarmerii Wojskowej*, napisanej pod kierunkiem dra inż. Pawła Pajorskiego na Wydziale Bezpieczeństwa i Nauk Społeczno-Prawnych Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2021.

² K. Łopatecki, *Organizacja, prawo i dyscyplina w polskim i litewskim pospolitym ruszeniu (do połowy XVII wieku)*, Białystok 2013, s. 179.

³ H. Lulewicz, A. Rachuba, *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, Kurniki 1996, s. 84, 234, 252.

cypliny wojskowej. Hetman otrzymywał prawo do karania oraz nagradzania służby ziemskiej, czyli ówczesnych żołnierzy, na mocy ustalonych dyrektyw⁴.

Przedstawiona wyżej ustawa obowiązywała 10 miesięcy, ponieważ podczas obrad sejmku Nowogródzkiego, w dniu 5 czerwca 1508 roku, powstał nowy list ustaw wojennych⁵. Oprócz obowiązku posłuszeństwa wymienionego w poprzednim akcie utworzono nowe normy wojskowego prawa karnego. Po raz pierwszy wprowadzono nowe stanowisko urzędnika – wiź⁶, a jego zadaniem było pilnowanie przestrzegania prawa przez żołnierzy. Ostatni znany list na temat ustaw wojennych datowany jest na 15 czerwca 1511 roku⁷ – według Konstantyna Górskiego, jest to najstarszy artykuł wojenny⁸. Swoją treścią nawiązuje on do pierwszej ustawy z 1507 roku, pomijając niektóre obostrzenia z roku 1508. Do 1534 roku nie odnotowano kolejnych ustaw wojennych, czego powodem mogła być trwająca do 1514 roku wojna. Dana ustawa mogła być także uznana za prawidłową i wystarczającą, przez co nie było konieczności jej zmiany. W 1522 roku wprowadzono pojedyncze normy regulujące kary za dezercję. Popularne w Polsce były wtedy kary śmierci⁹, co budziło strach oraz wymuszało posłuszeństwo.

Istotne zmiany na terenie Rzeczypospolitej miały miejsce w roku 1639, kiedy to utworzony został akt na temat regulaminu wojskowego wydany przez Stanisława Koniecpolskiego¹⁰. Na mocy art. 11 i 12 tej ustawy powstała Żandarmeria Polowa, która służyć miała do kontroli przestrzegania dyscypliny oraz prawa w wojsku polskim. Wydarzenia te bezpośrednio przyczyniły się do ukształtowania później Żandarmerii Wojskowej, która w dzisiejszych czasach jest odrębną wyspecjalizowaną jednostką sił zbrojnych.

⁴ H. Sohanowicz, *Historia Białorusi od czasów najdawniejszych do końca XVII wieku*, Lubin 2001, s. 130–131.

⁵ Ibidem, s. 180.

⁶ A. B. Zakrzewski, *Wiź w prawie litewskim XVI w., CPH XXXVII: 1985*, Warszawa 2000, s. 153–164.

⁷ K. Łopatecki, *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań 1831, s. 115–117.

⁸ K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1894, s. 51

⁹ Przepis dotyczący dezercji („A kto by uciekł z wojska do domu, a potem go pojmają, tedy tego na szubienicę przykazujem”) stanowił powtórzenie normy z ustawy sejmu wileńskiego z 1507 r. („Kto z wojny odejdzie bez wiadomości hospodara albo hetmana, ten szyję traci”).

¹⁰ K. Łopatecki, *„Disciplina militaris” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku*, Białystok 2012, s. 284.

ROZWÓJ ŻANDARMERII WOJSKOWEJ W POLSCE NA PRZESTRZENI 200 LAT

Napoleon I w dniu 1 lipca 1812 roku wydał rozkaz, którego treść dotyczyła powstania w każdej guberni w Wilnie oddziałów żandarmerii, określała też skład i liczbę żołnierzy w każdym pododdziale¹¹: „w każdej z guberni: wileńskiej, grodzieńskiej, mińskiej i białostockiej utworzona będzie żandarmeria pod rozkazami pułkownika, który mieć będzie pod komendą swoją w guberni wileńskiej i mińskiej po dwóch, a grodzieńskiej i białostockiej po jednym szefie szwadronu. W każdym powiecie znajdować się ma po jednej kompanii żandarmów, a każda kompania ma liczyć 107 głów”¹². Księstwo Warszawskie oddalone wtedy od terenów, gdzie panowała wojna, nie zostało objęte rozkazem. Jednak podczas gwałtownie zmieniającej się sytuacji na froncie oraz w wyniku decyzji Napoleona I o odwołaniu władze Księstwa Warszawskiego również postanowiły utworzyć formację nazwaną żandarmerią. Głównym powodem była obawa przed licznymi dezercjami oraz grabieżą, których mogła dokonać przegrzywająca armia pod dowództwem Napoleona I.

Podczas wojen bardzo często dochodziło do zamieszek, dezercji, nie-subordynacji oraz niestosowania się do regulaminu, który obowiązywał w pododdziałach. Aby zapanować nad destabilizacją, konieczne było powołanie specjalnych oddziałów stojących na straży prawa. Pierwszy pułk polskiej żandarmerii powstał, kiedy Polska jeszcze nie istniała na mapie. Do podstawowych zadań utworzonej formacji należało m.in. aresztowanie zbiegów, transport oraz pociąganie do odpowiedzialności osób unikających płacenia podatków¹³. Pomimo niechęci do rządów napoleońskich armia polska podjęła decyzję o pozostawieniu formacji wzorowanej na tej francuskiej oraz zatrzymaniu jej nazwy i struktury.

W 1815 roku Aleksander I zainteresowany Żandarmerią Polską nakazał przygotować raport dotyczący tej jednostki. W dokumencie, który przedstawił Tadeusz Mostowski (ówczesny minister spraw wewnętrznych Księstwa Warszawskiego) było napisane, że Żandarmeria nie jest rozwinięta, stany znacznie się pomniejszyły, a w niektórych departamentach została nawet

¹¹ A. Koczanowski, *Dzieje żandarmerii polskiej do 1939 roku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, Kraków 2005, s. 70.

¹² Ibidem.

¹³ M. Kukiel, *Dzieje Wojska Polskiego w dobie napoleońskiej 1795–1815*, t. 2, Warszawa 1938, s. 154.

rozwiązana¹⁴. Podjęto wtedy decyzję o opracowaniu nowego projektu (który miał na celu utworzenie podobnych oddziałów), ale opartego na innej niż dotychczasowa koncepcji. Nazwa nowej formacji miała zostać zmieniona na „Straż Wojewódzka”. Pomysł ten nie został jednak ostatecznie uchwalony.

Dopiero w 1817 roku Wielki Książę Konstanty zarządził utworzenie składu i służby żandarmerii jako korpusu policyjno-wojskowego. Organizacja podzielona została na dwa oddziały: zwyczajny i nadzwyczajny. Do zadań pierwszego z nich należało¹⁵: stanie na straży obowiązującego prawa; pilnowanie przestrzegania ustaw policyjnych, sądowych, celnych i administracyjnych; utworzenie patroli żandarmerii, które miały strzec powierzonego im terenu przed wszelkimi zagrożeniami. Natomiast drugi oddział o charakterze nadzwyczajnym miał służyć jako kontroler władzy cywilnej, nieoficjalnie miał też szpiegować przedstawicieli administracji publicznej¹⁶. Po upadku powstania listopadowego rosyjscy zaborcy zlikwidowali Wojsko Polskie, co przyczyniło się również do zakończenia działań żandarmerii. Podczas powstania styczniowego w 1863 roku ponownie powołana żandarmeria stała na straży, uniemożliwiając dezercję oraz prowadzenie propagandy bolszewickiej.

W czasach II Rzeczypospolitej Żandarmeria Wojskowa stała się bardzo prestiżową i cenioną organizacją, w jej szeregach przyjmowani byli ludzie wykształceni i z nienaganną opinią¹⁷. W Centrum Wyszkożenia Żandarmerii w Grudziądzu, które powstało w 1930 roku, przykładano dużą wagę do wykształcenia przyszłych żołnierzy pod kątem wiedzy ogólnowojskowej, prawa karnego, dyscyplinarnego oraz kryminalistyki¹⁸. Formacja ta nie była wtedy przeznaczona do działań wojskowych, ale do utrzymania bezpieczeństwa i porządku w kraju¹⁹ – pełniła rolę, jaką dziś pełni Policja. Podczas II wojny światowej również funkcjonowała jednostka organizacyjna zwana żandarmerią. Brała ona czynny udział w działaniach na rzecz państwa, takich jak: dbanie o bezpieczeństwo ludności, pomoc rannym, przeciwdziałanie panice, transport niemieckich jeńców czy przeciwdziałanie-

¹⁴ A. Próchnik, *Żandarmeria na ziemiach Królestwa Polskiego. Szkic historyczno-organizacyjny 1812–1915*, Warszawa 1932, s. 14.

¹⁵ B. Pacek, J. Suliński, *Od Napoleona do III RP szkice z dziejów 200 lat Żandarmerii Wojska Polskiego*, Warszawa 2013, s. 24.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ B. Pacek, *Żandarmeria Wojskowa*, Toruń 2016, s. 8.

¹⁸ Ibidem, s. 9.

¹⁹ Idem, *Żandarmeria Wojskowa – komponent Sił Zbrojnych RP*, Warszawa 2007, s. 19.

nie rozbojom i kradzieżom sklepów i mieszkań²⁰. W 1949 roku rozwiązano Żandarmerię Wojskową na ponad 40 lat, a w jej miejsce w 1957 roku powołano Wewnętrzną Służbę Wojskową²¹. Została ona utworzona na mocy Rozkazu Ministra Obrony Narodowej nr 01/MON z dnia 10 stycznia 1957 roku, a jej zadania obejmowały kontrwywiadowczą ochronę sił zbrojnych oraz utrzymywanie porządku w wojsku²², a także zadania kontrolne dotyczące sfery życia prywatnego kadry i żołnierzy, w tym np. informowanie o przejawach religijności.

Po utworzeniu w Polsce państwa demokratycznego w 1989 roku nastąpiły zmiany w siłach zbrojnych, co skutkowało rozwiązaniem aparatów partyjno-politycznych oraz rozformowaniem Wewnętrznej Służby Wojskowej. Rok później, 18 kwietnia 1990 roku, został wydany rozkaz ponownego utworzenia Żandarmerii Wojskowej, która do dziś jest samodzielną jednostką Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej²³.

ŻANDARMERIA WOJSKOWA WSPÓŁCZEŚNIE

Instytucja, jaką dziś jest Żandarmeria Wojskowa, została utworzona dnia 1 września 1990 roku. Według dokumentu doktrynalnego *Prowadzenie działań przez Żandarmerię Wojskową* jej priorytetowym zadaniem jest sprawowanie kontroli nad żołnierzami w służbie czynnej²⁴. Klasyfikuje się ona do grupy wojsk wsparcia razem z Wojskami Obrony Terytorialnej, w związku z czym jej przeznaczeniem jest wspieranie wojsk operacyjnych, w skład których wchodzi jednostki bojowe, wsparcie bojowe i zabezpieczenie bojowe²⁵. Żandarmeria Wojskowa współpracuje także z licznymi podmiotami bezpieczeństwa publicznego²⁶, jak np.: Policja, Straż Graniczna, Straż Ochrony Kolei, Służba Ochrony Państwa, Centrum Ekspertyz Policji Wojskowych NATO, Europejskie Siły Żandarmerii czy Wielonarodowy Batalion Policji Wojskowej. Struktura Żandarmerii z 1990 roku była znacznie bardziej rozbudowana niż obecnie. Na czele dowództwa stał Komendant Główny,

²⁰ Idem, *Żandarmeria Wojskowa*, op. cit., s. 9.

²¹ Ibidem, s. 10.

²² P. Piotrowski, *Wojskowa Służba Wewnętrzna 1957–1990*, „Biuletyn IPN” 2002, nr 6, s. 34.

²³ B. Pacek, *Żandarmeria Wojskowa*, op. cit., s. 47.

²⁴ MON, *Prowadzenie działań przez Żandarmerię Wojskową – DD-3.2.3.3(B)* [dokument doktrynalny], „Żandarmeria Wojskowa” 46/2009, Warszawa 2009.

²⁵ B. Pacek, *Żandarmeria Wojskowa*, op. cit., s. 49.

²⁶ M. Herman, *Działalność Żandarmerii Wojskowej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w systemie bezpieczeństwa państwa w latach 1999–2018*, Kraków – Stalowa Wola 2018, s. 20.

wtedy gen. bryg. Jerzy Jarosz. Powstała też najwyższej usytuowana jednostka formacji – Komenda Warszawskiego Okręgu Wojskowego, której podlegały wszystkie inne komendy, oddziały, wydziały oraz ośrodek szkolenia w Mińsku Mazowieckim. Oddziały Żandarmerii Wojskowej²⁷ mieściły się w Warszawie, Krakowie, Bydgoszczy, Szczecinie, Wrocławiu i Poznaniu. Natomiast wydziały Żandarmerii Wojskowej w: Ełku, Lublinie, Modlinie, Rzeszowie, Toruniu, Koszalinie, Gdyni, Łodzi, Słupsku, Olsztynie, Elblągu, Grudziądzu, Gdańsku, Krośnie Odrzańskim, Opolu, Żaganiu, Gliwicach i Katowicach²⁸.

Istotnymi dla funkcjonowania przedstawionych wyżej jednostek dokumentami były tymczasowy regulamin Żandarmerii Wojskowej oraz zarządzenie Głównego Komendanta o szczegółowym zakresie działań Komendy Głównej Żandarmerii Wojskowej²⁹. Narzucone zostało bardzo duże tempo rozwoju, a także miały miejsce częste zmiany, reorganizacje i przenoszenia placówek oddziałów. Szczególnie rok 1993 był czasem dużych zmian, m.in. w organizacji struktury jednostek Żandarmerii lub w przekształceniu niektórych z nich na inny typ. Powstały też nowe jednostki w Ustce, Legionowie, Braniewie i Budowie, a rozformowano jednostki w Zakopanem, Włocławku, Częstochowie, Łomży, Sanoku i Tarnowie³⁰. W 2000 roku było łącznie 11 oddziałów, 12 wydziałów i 58 placówek³¹.

Dnia 1 stycznia 2002 roku weszła w życie ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych³², dzięki której wyspecjalizowana jednostka Żandarmerii Wojskowej uzyskała całkowitą regulację prawną. Swego rodzaju przełom w historii tej formacji nastąpił podczas Święta Wojska Polskiego w 2001 roku, kiedy to gen. bryg. Jerzy Słowiński dostał awans na stopień generała dywizji, przez co po raz pierwszy w historii dowódcą Żandarmerii został dwugwiazdkowy generał. Ustawa o Żandarmerii Wojskowej obowiązuje do dziś, a obecnie dowódcą i jednocześnie przełożonym wszystkich żołnierzy danej struktury jest Komendant Główny Żandarmerii Wojskowej, który bezpośrednio pod-

²⁷ Ibidem, s. 257.

²⁸ B. Pacek, J. Suliński, *Od Napoleona...*, op. cit., s. 257.

²⁹ Ibidem, s. 262.

³⁰ Ibidem, s. 265–266.

³¹ Ibidem, s. 274.

³² Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2001 poz. 1353).

lega ministrowi obrony narodowej i tylko minister ma prawo powołać go do służby lub z niej zwolnić³³.

W skład Żandarmerii Wojskowej wchodzi sześć oddziałów zwanych terenowymi jednostkami organizacyjnymi. Znajdują się one w Warszawie, Bydgoszczy, Elblągu, Szczecinie, Krakowie i Żaganiu. Podlegają bezpośrednio pod Komendę Główną Żandarmerii Wojskowej. Poszczególne oddziały składają się z wydziałów: prewencji, kryminalnego, sztabowego, dochodzeniowo-śledczego. Na czele zamiejscowych placówek stoją komendanci. W Warszawie i Mińsku Mazowieckim powołane zostały dwie specjalistyczne jednostki organizacyjne o charakterze policyjno-wojskowym, przeznaczone do działań stabilizacyjnych i wsparcia Policji na terenie całego kraju³⁴. W Mińsku Mazowieckim znajduje się także Centrum Szkolenia Żandarmerii Wojskowej, którego celem jest kształcenie przyszłych żołnierzy zawodowych w korpusie szeregowych, podoficerów i oficerów, a w Warszawie – Oddział Zabezpieczenia Żandarmerii Wojskowej.

PODSTAWY PRAWNE FUNKCJONOWANIA ŻANDARMERII WOJSKOWEJ

Zgodnie z art. 70 ustawy o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, od 1 stycznia 2002 roku każdy żołnierz tej formacji jest zobowiązany do jej przestrzegania³⁵. Ustawa określa zakres działania Żandarmerii Wojskowej oraz sposób jej organizacji i pionów funkcjonalne, a także prawa i obowiązki żołnierzy, ze szczególnym uwzględnieniem prawa do użycia środków przymusu bezpośredniego. Przepisy zawarte w ustawie odnoszą się do: żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową; żołnierzy niebędących w czynnej służbie wojskowej, podczas gdy noszą mundury i odznaki wojskowe; pracowników zatrudnionych w jednostkach wojskowych (gdy podczas pracy w tych jednostkach popełnią zabroniony przez tę ustawę czyn); osób przebywających na terenach lub w obiektach jednostek wojskowych; innych osób podlegających orzecznictwu sądów wojskowych (jeżeli wynika to z odrębnych przepisów); osób niebędących żołnierzami, ale współdziałających z osobami wyżej wymienionymi (jeśli popełnią czyn zabroniony przez ustawę zagrażający dyscyplinie wojskowej, a także czyn przeciwko życiu lub zdrowiu żołnierza lub mieniu wojskowemu); żołnierzy

³³ Ibidem.

³⁴ B. Pacek, *Żandarmeria Wojskowa*, op. cit., s. 53.

³⁵ Ibidem.

sił zbrojnych państw obcych, przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz członków ich personelu cywilnego (jeżeli pozostają w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, o ile umowa międzynarodowa, której Rzeczpospolita Polska jest stroną nie stanowi inaczej)³⁶. Należy też zwrócić uwagę na dokumenty zwane aktami wykonawczymi do ustawy, które określają zasady współpracy Żandarmerii Wojskowej z innymi instytucjami.

Innym istotnym dla funkcjonowania Żandarmerii Wojskowej aktem jest dokument doktrynalny *Prowadzenie działań przez Żandarmerię Wojskową: DD-3.2.3.3(B)*³⁷. Został on wprowadzony głównie dla dowództwa na poziomie operacyjnym i taktycznym w wojskach operacyjnych, ale też dla wsparcia komend i sztabów jednostek organizacyjnych Żandarmerii Wojskowej³⁸. Na jej kartach (101 stron) określono zadania, uprawnienia, misje i istotę działań, umiejscowienie Żandarmerii Wojskowej, jej strukturę, sposoby i możliwości użycia siły przez Żandarmerię Wojskową, wsparcie innych wojsk i zabezpieczenie logistyczne, zasady dotyczące koordynacji działań Żandarmerii Wojskowej oraz ustalenia dotyczące użycia sił w zadaniach Wielonarodowego Batalionu Policji Wojskowej.

Jak wiadomo, Żandarmeria Wojskowa pełni rolę policji wojskowej, w związku z czym często współpracuje właśnie z Policją. Dlatego też powstało Porozumienie Komendanta Głównego Żandarmerii Wojskowej i Komendanta Głównego Policji z dnia 8 maja 2013 roku³⁹, które normuje zakres działań podejmowanych wspólnie przez te jednostki. Zawarto je na czas nieokreślony, a wszelkie zmiany, które miałyby zostać wprowadzone muszą być zawarte w formie pisemnej jako aneks do porozumienia. Każda ze stron może się z niego wycofać z zachowaniem 30-dniowego okresu wypowiedzenia.

Oczywisty jest fakt, że niezbędnym warunkiem przyjęcia do służby jest sprawność fizyczna i psychiczna. Wytyczne obowiązujące podczas naboru nie zostały zawarte w żadnym innym dokumencie, dlatego też powstało Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 grudnia 2001 r. w sprawie dodatkowych warunków fizycznych i psychicznych oraz kwalifi-

³⁶ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2001 r. nr. 123 poz. 1353), art. 3.

³⁷ MON, *Prowadzenie działań przez Żandarmerię Wojskową – DD-3.2.3.3(B)*, op. cit.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Porozumienie Komendanta Głównego Żandarmerii Wojskowej i Komendanta Głównego Policji z dnia 8 maja 2013 r.

kacji żołnierzy Żandarmerii Wojskowej⁴⁰. Dzięki temu nie ma konieczności dokonywania zmian lub dopisywania dodatkowych przepisów do ustawy o Żandarmerii Wojskowej. Natomiast Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 27 grudnia 2001 r. w sprawie udzielania pomocy medycznej osobom zatrzymanym przez Żandarmerię Wojskową⁴¹ zawiera wytyczne, w jakich przypadkach udzielić pierwszej pomocy medycznej osobom zatrzymanym, kiedy wymagany jest transport medyczny oraz kto może udzielić pierwszej pomocy, jeśli wymaga tego sytuacja.

ROLA I ZADANIA ŻANDARMERII WOJSKOWEJ

Rola, jaką pełni Żandarmeria Wojskowa w państwie polskim, to przede wszystkim wsparcie systemu bezpieczeństwa wojsk, prowadzenie kontroli i nadzorów, aby w żadnej sferze życia społecznego nie występowały patologie⁴². Poza ochroną życia i zdrowia ludzi, a także mienia wojskowego Żandarmeria odpowiedzialna jest również za wsparcie dowódców jednostek wojskowych, czynny udział w zwalczaniu klęsk żywiołowych, uczestnictwo w akcjach ratunkowych oraz poszukiwawczych. Operacje te uwzględnione są w ramach systemu zarządzania kryzysowego⁴³, który obejmuje też działania antyterrorystyczne na terenach podlegających ministrowi obrony narodowej.

Zgodnie z ustawą z dnia 24 sierpnia 2001 r. w Żandarmerii Wojskowej wydzielono trzy pionory funkcjonalne⁴⁴: prewencyjny, dochodzeniowo-śledczy i administracyjno-logistyczno-techniczny. Podstawowym i najważniejszym zadaniem pionu prewencyjnego jest⁴⁵: pilnowanie porządku i dyscypliny wojskowej, a także ochrona terenów jednostek wojskowych i miejsc publicznych, ochrona mienia wojskowego i przeciwdziałanie popełnianiu przestępstw i wykroczeń. Działania prewencyjne obejmują głównie czynności patrolowe, służbę konwojową, kontrolę ruchu drogowego, zabezpieczenie uroczystości

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 grudnia 2001 r. w sprawie dodatkowych warunków fizycznych i psychicznych oraz kwalifikacji żołnierzy Żandarmerii Wojskowej Wojskową (Dz. U. z 2001 r. nr. 157 poz. 1846 ze zm.).

⁴¹ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 27 grudnia 2001 r. w sprawie udzielania pomocy medycznej osobom zatrzymanym przez Żandarmerię Wojskową (Dz. U. z 2001 r. nr. 157 poz. 1858).

⁴² MON, *Prowadzenie działań przez Żandarmerię Wojskową – DD-3.2.3.3(B)*, op. cit.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2001 r. nr. 123 poz. 1353).

⁴⁵ *Ibidem*.

wojskowych i poligonów, na których odbywają się ćwiczenia wojskowe. Żandarmeria Wojskowa w zakresie prewencji współpracuje z innymi służbami, takimi jak⁴⁶: Służba Kontrwywiadu Wojskowego (SKW), Służba Wywiadu Wojskowego (SWW), Policja, Straż Graniczna, Służba Ochrony Państwa (SOP) czy Straż Ochrony Kolei (SOK).

Drugim pionem funkcjonalnym jest grupa dochodzeniowo-śledcza. Jej głównym zadaniem jest prowadzenie dochodzeń oraz postępowań w sytuacji popełnienia przestępstwa lub innego czynu zabronionego. Trzecim pionem jest pion administracyjno-logistyczno-techniczny, zwany też pionem specjalistycznym. Najważniejszym celem tej jednostki jest przygotowywanie, wyposażanie oraz organizowanie żołnierzy Żandarmerii Wojskowej⁴⁷. W szczególności działania te opierają się na operacjach antyterrorystycznych, kontrterrorystycznych, zapobiegawczych, przeciwdywersyjnych i szkoleniowych. Działania specjalistyczne są przeprowadzane zarówno na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, jak i poza granicami kraju. Żandarmeria Wojskowa w ramach tych przedsięwzięć prowadzi również negocjacje, rozpoznanie pirotechniczne i neutralizację urządzeń wybuchowych.

Szczegółowe zadania Żandarmerii Wojskowej określone są w art. 4 ustawy o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych. Obejmują one: zapewnianie przestrzegania dyscypliny wojskowej; ochranianie porządku publicznego na terenach i obiektach jednostek wojskowych oraz w miejscach publicznych; ochranianie życia i zdrowia ludzi oraz mienia wojskowego przed zamachami naruszającymi te dobra; wykrywanie przestępstw i wykroczeń, w tym skarbowych, popełnionych przez osoby, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy, ujawnianie i ściganie ich oraz ujawnianie i zabezpieczanie dowodów tych przestępstw i wykroczeń; współdziałanie z polskimi oraz zagranicznymi organami i służbami właściwymi w sprawach bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz policjami wojskowymi; zwalczanie klęsk żywiołowych, nadzwyczajnych zagrożeń środowiska i likwidowanie ich skutków oraz czynne uczestniczenie w akcjach poszukiwawczych, ratowniczych i humanitarnych, mających na celu ochronę życia i zdrowia oraz mienia; a także wykonywanie innych zadań określonych w odrębnych przepisach⁴⁸.

⁴⁶ MON, *Prowadzenie działań przez Żandarmerię Wojskową – DD-3.2.3.3(B)*, op. cit.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2001 r. nr. 123 poz. 1353), art. 4.

Żandarmeria Wojskowa w celu realizacji wymienionych wyżej zadań: kontroluje przestrzeganie dyscypliny wojskowej oraz porządku publicznego; interweniuje w przypadkach naruszenia dyscypliny wojskowej lub porządku publicznego; opracowuje dla właściwych organów informacje o stanie dyscypliny wojskowej i przestępczości w Siłach Zbrojnych, a także występuje do tych organów z wnioskami mającymi na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw, wykroczeń i przewinień dyscyplinarnych; wykonuje czynności operacyjno-rozpoznawcze i procesowe w zakresie i na zasadach przewidzianych w przepisach o postępowaniu karnym i karnym skarbowym; zabezpiecza ślady i dowody popełnienia przestępstw i wykroczeń oraz sporządza ekspertyzy i opinie kryminalistyczne; poszukuje sprawców przestępstw i wykroczeń oraz zaginionych żołnierzy, a także poszukuje utraconych przez jednostki wojskowe broni, amunicji, materiałów wybuchowych i innego mienia wojskowego oraz materiałów zawierających informacje niejawne; wykonuje kontrole ruchu drogowego, pilotuje kolumny wojskowe oraz kieruje ruchem drogowym, w zakresie i na zasadach przewidzianych w przepisach o ruchu drogowym i o drogach publicznych; kontroluje uprawnienia żołnierzy do noszenia munduru oraz odznak i oznak wojskowych, posiadania uzbrojenia i ekwipunku wojskowego oraz przebywania poza terenami i obiektami jednostek wojskowych; asystuje przy czynnościach egzekucyjnych, w zakresie i na zasadach przewidzianych w przepisach o postępowaniu cywilnym i o postępowaniu egzekucyjnym w administracji; współuczestniczy w zapewnianiu porządku podczas trwania imprez masowych przeprowadzanych na terenach i w obiektach jednostek wojskowych, w zakresie i na zasadach przewidzianych w przepisach o bezpieczeństwie imprez masowych; wykonuje zadania policji sądowej w sądach wojskowych i wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury; kontroluje przestrzeganie przepisów o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz narkomanii, a także wykonuje czynności przewidziane w tych przepisach dla organów wojskowych; wykonuje czynności ochronne w stosunku do uprawnionych osób, a także zabezpiecza pobyt w jednostkach wojskowych osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe i delegacji zagranicznych⁴⁹.

Z kolei Porozumienie Komendanta Głównego Żandarmerii Wojskowej i Komendanta Głównego Policji z dnia 8 maja 2013 r. wymienia takie

⁴⁹ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2001 r. nr. 123 poz. 1353), art. 4.

funkcje Żandarmerii Wojskowej, jak⁵⁰: przekazywanie informacji istotnych dla danej jednostki; współpraca przy prowadzeniu kontroli w ruchu drogowym; wspólne działania lub wymiana cennych informacji przy sprawach o przestępstwa, poszukiwanie osób zaginionych lub ściganie poszukiwanych; współpraca podczas zgromadzeń, imprez masowych lub ćwiczeń wojskowych; organizacja wspólnych patroli; obopólna pomoc podczas poszukiwań, oględzin, przesłuchań oraz innych czynności dochodzeniowo-śledczych; wsparcie biegłych w umożliwieniu korzystania ze sprzętu laboratoryjnego, wzajemne korzystanie z sił i środków z zakresu pirotechnicznego i radiologicznego; wsparcie w sytuacjach wyjątkowych przy korzystaniu ze sprzętu i wyposażenia potrzebnego do wykonania zadania, za wyjątkiem psów, których w myśl zasady nie rozdziela się od swoich przewodników.

WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA POLSKIEJ ŻANDARMERII WOJSKOWEJ

Istotnym elementem dla bezpieczeństwa Polski jest jej członkostwo w strukturach Sojuszu Północnoatlantyckiego NATO. Art. 3 Traktatu Północnoatlantyckiego, zawartego dnia 4 kwietnia 1949 roku przez przywódców państw członkowskich, reguluje wzajemną pomoc –dzięki temu Polska może liczyć na wsparcie wojsk pozostałych uczestników Sojuszu, a one na pomoc Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej⁵¹. Podczas wspólnych działań na terytorium Polski, rząd zobowiązuje się do zapewnienia pomocy w zakresie logistyki oraz wszelkich potrzebnych środków, tj.: łączności, transportu czy środków medycznych⁵². Zadania Żandarmerii Wojskowej obejmują wtedy⁵³: kontrolę przestrzegania dyscypliny wojskowej i porządku publicznego; kontrolę przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych przez określone podmioty; kontrolę prędkości; prowadzenie poszukiwań oraz dokonywanie konfiskat; zapobieganie narkomanii i alkoholizmowi; interweniowanie podczas popełnienia przestępstwa lub czynu zabronionego przez podmiot sojuszniczy; udzielania wsparcia wojskom państw obcych w zadaniach prewencyjnych i dochodzeniowo-śledczych; szkolenia w ramach profilaktyki.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ M. Herman, *Działalność...*, op. cit., s. 118.

⁵² Ministerstwo Obrony Narodowej – Sztab Generalny Wojska Polskiego (Szt. Gen. 1685/2016), *Wsparcie przez państwo gospodarza DD-4.5(B)*, Warszawa 2016.

⁵³ M. Herman, *Działalność...*, op. cit., s. 141.

Możliwości, jakie posiada Żandarmeria Wojskowa, są często wykorzystywane w operacjach sojuszniczych poza granicami kraju. Pełen zakres jej zadań zawarty jest w procedurach i doktrynach NATO⁵⁴, a należą do nich m.in.: kontrola ruchu drogowego podczas monitorowania przemieszczania się uchodźców oraz migracji ludności; przeszukiwanie osób, pojazdów i budynków; działania antyterrorystyczne; rozpoznawanie i ubezpieczenie rejonów; nadzór nad jeńcami wojennymi; konwojowanie, kontrolowanie i nadzór nad przestrzeganiem praw jeńców wojennych oraz nadzór nad przestrzeganiem prawa lokalnego.

Działania Żandarmerii Wojskowej w ramach współpracy międzynarodowych mają charakter głównie kontrolny, ale też wzmacniający potencjał bojowy. Oprócz wymienionych wyżej obowiązków Żandarmeria zajmuje się także niesieniem pomocy podczas klęsk żywiołowych, zwalczaniem przejawów działań terrorystycznych, wykonywaniem zadań dla Wielonarodowego Batalionu Policji Wojskowej. Ponadto angażuje się w pomoc dla innych organizacji, jak np.⁵⁵: Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) czy Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

ZAKOŃCZENIE

Przemiany, jakie zaszły w Żandarmerii Wojskowej od czasów jej powstania do dnia dzisiejszego, były znaczące, a jej zadania nieco ewoluowały. Jako oddzielna wyspecjalizowana formacja Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Żandarmeria jest nieodłącznym ich elementem, wspierającym nie tylko bezpieczeństwo wewnętrzne, ale też np. akcje poszukiwawcze. Ponadto pomaga w likwidacji klęsk żywiołowych oraz współpracuje ze Strażą Graniczną. Żandarmeria Wojskowa ma liczne uprawnienia i możliwości w zakresie zapewniania bezpieczeństwa, a także dysponuje wartościowymi zabezpieczeniami logistycznymi, co daje jej wysoką pozycję i prestiż również na arenie międzynarodowej. Dodatkowo jej centrum szkoleniowe w Grudziądzu (często nazywane *Center of Excellence*) uważane jest za istotne miejsce do szkolenia policjantów wojskowych z punktu widzenia przynależności do NATO.

Dnia 5 grudnia 2008 roku wprowadzono zmianę ustawy kodeksu postępowania karnego, co nieco ograniczyło zakres działań Żandarmerii Wojskowej. Obecnie może ona interweniować w przypadkach, gdy żołnierz popełnił

⁵⁴ MON, *Prowadzenie działań przez Żandarmerię Wojskową – DD-3.2.3.3(B)*, op. cit.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 144.

czyn zabroniony przeciwko organom wojskowym, innemu żołnierzowi lub podczas pełnienia czynności służbowych. Przepęstwami i wykroczeniami, które popełni żołnierz poza jednostką, zajmuje się już Policja. Co więcej, podczas zatrzymania żołnierza przez Policję nie ma obowiązku informowania o tym jego dowódcy, dopiero w momencie postawienia żołnierzowi zarzutów. W takiej sytuacji jego przełożony nie jest świadomy faktu toczącej się sprawy, przez co może go awansować lub powierzyć mu ważne zadania dotyczące bezpieczeństwa wewnętrznego, co niewątpliwie może mieć negatywne konsekwencje.

W strukturach Żandarmerii Wojskowej często mają miejsce również zmiany w kadrach, co – jak stwierdził gen. dyw. Bogusław Pacek – powoduje chaos i dezorganizację. W ostatnich latach zmniejszono też liczebność formacji – z około 4,5 tys. żołnierzy w 2011 roku do niecałych 2,8 tys. obecnie. Uniemożliwia to więc realizowanie założeń szybkiego reagowania i natychmiastowego działania.

Trzeba jednak pamiętać o słowach, które zawarte są w ustawie o Żandarmerii Wojskowej: „Żandarmeria jest wyodrębnioną i wyspecjalizowaną służbą wchodzącą w skład Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej”⁵⁶. Nie jest to regularne wojsko, ale posiada szereg możliwości i korzystnych cech, które umożliwiają jej realizację powierzonych, często skomplikowanych, zadań. Niewątpliwie funkcjonowanie formacji, jaką jest Żandarmeria Wojskowa w Polsce, ma znaczący wpływ na utrzymywanie i ochronę bezpieczeństwa wewnętrznego.

BIBLIOGRAFIA

Górski K., *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1894.

Herman M., *Działalność Żandarmerii Wojskowej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w systemie bezpieczeństwa państwa w latach 1999–2018*, Kraków – Stalowa Wola 2018.

Kaczmarek-Bialik M., *Status, rola i zadania Żandarmerii Wojskowej*, praca licencjacka napisana pod kierunkiem dra inż. Pawła Pajorskiego na Wydziale Bezpieczeństwa i Nauk Społeczno-Prawnych Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2021.

⁵⁶ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2001 r. nr. 123 poz. 1353).

- Koczanowski A., *Dzieje żandarmerii polskiej do 1939 roku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, Kraków 2005.
- Kukiel M., *Dzieje Wojska Polskiego w dobie napoleońskiej 1795–1815*, t. 2, Warszawa 1938.
- Lulewicz H., Rachuba A., *Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, Kurniki 1996.
- Łopatecki K., „*Disciplina militaris*” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku, Białystok 2012.
- Łopatecki K., *Organizacja, prawo i dyscyplina w polskim i litewskim pospolicym ruszeniu (do połowy XVII wieku)*, Białystok 2013.
- Łopatecki K., *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań 1831.
- Ministerstwo Obrony Narodowej – Sztab Generalny Wojska Polskiego (Szt. Gen. 1685/2016), *Wsparcie przez państwo gospodarza DD-4.5(B)*, Warszawa 2016.
- MON, *Prowadzenie działań przez Żandarmerię Wojskową – DD-3.2.3.3(B)* [dokument doktrynalny], „Żandarmeria Wojskowa” 46/2009, Warszawa 2009.
- Pacek B., *Żandarmeria Wojskowa – komponent Sił Zbrojnych RP*, Warszawa 2007.
- Pacek B., *Żandarmeria Wojskowa*, Toruń 2016.
- Pacek B., Suliński J., *Od Napoleona do III RP szkice z dziejów 200 lat Żandarmerii Wojska Polskiego*, Warszawa 2013.
- Piotrowski P., *Wojskowa Służba Wewnętrzna 1957–1990*, „Biuletyn IPN” 2002, nr 6, s. 34–39.
- Porozumienie Komendanta Głównego Żandarmerii Wojskowej i Komendanta Głównego Policji z dnia 8 maja 2013 r.
- Próchnik A., *Żandarmeria na ziemiach Królestwa Polskiego. Szkic historyczno-organizacyjny 1812–1915*, Warszawa 1932.
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 grudnia 2001 r. w sprawie dodatkowych warunków fizycznych i psychicznych oraz kwalifikacji żołnierzy Żandarmerii Wojskowej Wojskową (Dz. U. z 2001 r. nr. 157 poz. 1846 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 27 grudnia 2001 r. w sprawie udzielania pomocy medycznej osobom zatrzymanym przez Żandarmerię Wojskową (Dz. U. z 2001 r. nr. 157 poz. 1858).
- Sohanowicz H., *Historia Białorusi od czasów najdawniejszych do końca XVII wieku*, Lubin 2001.

Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2001 poz. 1353).
Zakrzewski A. B., *Wiż w prawie litewskim XVI w., CPH XXXVII: 1985*, Warszawa 2000.

CITE THIS ARTICLE AS:

M. Kaczmarska-Bialik, *Status, rola i zadania Żandarmerii Wojskowej w Polsce*, „Security, Economy & Law” 1/2021 (XXVIII), s. 24–40, DOI: 10.53161/SEL/28/2.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2021 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow